

IX. Erdélyi Tudományos Diákköri Konferencia

Kolozsvár

***„Jó lenne, ha lenne egy kevéske belőle”.
Szociológiai tanulmány a deprivált népesség pénzzel
szembeni attitűdjeiről.***

Szerző:

**Mihály Emőke, BBTE, Szociológia és Szociális Munkásképző Kar, Közpolitikák
Szociológiai Megalapozása Mesterképzés, I. év**

Témavezető:

**Péter László, e. adjunktus, BBTE, Szociológia és Szociális Munkásképző Kar,
Szociológia Tanszék**

Bevezető

A szegénységvizsgálatok visszatérő kérdése, hogy milyen tényezőkkel magyarázható a szegénység növekedése, az elszegényedés folyamata, valamint melyek azok a tényezők, amelyek befolyásolják az egyént a szegénnyé válásban, illetve elősegítik a deprivált helyzetből való kilépésüket. Tulajdonképpen ezek a kérdések arra vonatkoznak, hogy mi okozza és mi szünteti meg a szegénység állapotát. A szegénység mai állapota volt szocialista államrendszer jellegéből (is) fakad, hiszen az a társadalmi-gazdasági rendszer, és a végbement szocializáció behatárolták a lehetséges jövedelmek és költségek körét, ami természetesen hatással volt az attitűdök, pénzzel szembeni viszonyulások alakulására is (Zamfir, 2001). Az utóbbi négy évben a gazdasági növekedés megindulásával, a pénzügyi intézményrendszer modernizálódásával, a fogyasztási-megtakarítási viselkedésben is jelentős változások mentek végbe, egyre nagyobb hangsúly tevődik a háztartások fogyasztásra és megtakarításra vonatkozó döntési mechanizmusainak elemzésére (lásd Tóth-Árvai, 2001).

A szocialista korszak uralkodó tendenciája a magas fokú homogenitásra törekvés, olyan társadalomban, amelyben a szegénységnek hivatalosan nincsen helye (Zamfir, 2001). Két alapvető pilléren nyugodott a rendszer: a teljes foglalkoztatottság politikáján, valamint a társadalombiztosítás rendszerén (lásd Péter, 2006). A munka kötelességnek számított, minden átlagos állampolgárt arra ösztönöztek, hogy szert tegyen formális munkaerőpiacról származó jövedelemre. A férfiak munkaerőpiaci részvétele megközelítően teljes volt, míg a nők aránya a megszokott nyugati standardokhoz képest szintén kimagasló. Ennek egyik fontos következménye, hogy fokozatosan csökkent a nők férfiak jövedelmeitől való függősége, továbbá a minimálbér bevezetése lehetővé tett egy megfelelő életszínvonalat (még ha ez elég minimális is volt). A társadalombiztosítási rendszer nagyon átfogó a teljes foglalkoztatottnak köszönhetően, a munkanélküli segélyezésre viszont nem esik nagy hangsúly, hiszen a szocialista állam főleg munkahelyek teremtésére törekedett. Állami támogatásokban részesültek a sokgyerekes családok: gyerekek utáni támogatásban, ingyenes oktatásban és egészségügyi kezelésben. 1989-ben egy gyerek után járó állami támogatás az átlagos havi bér 8-10 százalékát tette ki, azonban az alacsony jövedelmű és többgyerekes családok részesültek ebbe (Zamfir, 2001). A társadalmi jólét szintje tehát a teljes populáció

esetén „kontrollálva” volt, ami azt jelentette, hogy a bérek és fizetések, mint a legfontosabb jövedelemforrások és a társadalmi egyenlőtlenségek korlátozva voltak. Tehát az egyenletes jövedelem-eloszlás elméleti célként húzódtott (uo.). A szocialista hatalom hatalmas erőfeszítéseket tett az ipar fejlesztésére. A kormány, hogy beruházásait és kiadásait fedezni tudja alacsony szinten tartotta az életszínvonalat. Tulajdonképpen az általános jóléti megszorításokkal a jövőbeli színvonal növekedésének illúzióját táplálták. Az életszínvonal az 1970-es években tetőzött, 1980-tól kezdődően azonban folyamatos csökkenés észlelhető, a GDP növekedés is csupán 1985-ig tartott. A külföldi hitelek kiegyenlítése a gazdasági erőforrások és az állami tartalékok teljes kimerüléséhez vezettek. A következmények megmutatkoztak a folyamatosan emelkedő árakban, míg a bérek szigorú ellenőrzése továbbra is tartott (Zamfir, 2001).¹ A javakban, az alapvető élelmiszer javakban való hiány vált általánossá, mivel a termelés nagyrészt exportálásra történt, az import pedig drasztikusan csökkent. Az 1980-as évekre azonban a hiány kiterjedt a munkahelyekre is, a rejtett munkanélküliségnek egyre láthatóbb jelei mutatkoztak meg. A szociális juttatások szintén dezintegrálódtak a folyamatos támogatás csökkenése következtében (Zamfir, 2001). Az 1989-es forradalom után az elszegényedés folyamata elkerülhetetlenül elindult, amelyhez nagyban hozzájárult az általános gazdasági visszaesés és a szabályozatlan átmenet. A piacgazdaság már nem képes beolvasztani a meglévő munkaerőt, ami egyre nagyobb arányú munkanélküliséget generált. Főleg a szakképzettek csoportját érintette negatívan ez a folyamat, hiszen képesítésük elértéktelenedése következtében jól fizetett állásaikból alacsonyan fizetettekbe kerültek át, vagy teljesen kiestek a formális munkaerőpiac mezejéről (Dan, 2005).

A növekvő arányú munkanélküliségre azonban a szociális juttatások nem jelentettek megoldást, hiszen a támogatás mértéke folyamatosan csökkent (Zamfir, 2001). Ennek ellenére sok család munkából származó jövedelmét a munkanélküli segélyek váltották fel. A nyugdíjakat tekintve annak ellenére, hogy a nyugdíjak csökkentek az átlagos bérekhez viszonyítva, a munkanélküli segélyekhez viszonyítva magasak maradtak. A gyerekek állami támogatása szintén nagymértékben erodálódott. Összegezve a kialakult helyzetet, világossá válik, hogy a munkanélküliek kerültek a legrosszabb gazdasági helyzetbe. A nyugdíjasok

¹ Ekkor még a fizetések és bérek közötti különbségek meglehetősen alacsonyak, hiszen a legmagasabb és legalacsonyabb fizetés aránya nem haladhatta meg az 5,6-os értéket. Például egy nagyvállalat menedzserének fizetése három-négyszer haladta meg a legalacsonyabbat (Zamfir, 2001).

esetén habár a nyugdíj mennyisége visszaesett, a nyugdíj mellett kiegészítő jövedelemszerző tevékenységek végzésére csekély esély volt, továbbá a növekvő árak és infláció következtében kénytelenek voltak felélni megtakarításaikat, mégis a nyugdíjas háztartások jobb lehetőségekkel rendelkeztek, mint a gyerekesek.

A vázolt társadalmi-gazdasági folyamatok tehát elszegényedéshez vezettek.² Társadalmi-demográfiai sajátosságokat tekintve a háztartás típusának, a gyerekszámnak, életkornak, nemnek nagy jelentősége van (Teşliuc–Pop–Panduru, 2003). Legmeghatározóbb azonban a humán tőkével rendelkezés, a háztartásfő iskolai végzettsége, hiszen javarészt az aluliskolázottság jellemzi őket, valamint gazdasági aktivitás szerint a munkanélküli, alacsonyan fizetett munkaköröket betöltő munkásokat érintette legfőképpen a szegénység kockázata (Dan, 2005).

A szocialista rendszerből a piacgazdaságra való áttérés vázolt folyamatai és ezek következményei megmutatkoztak a jövedelmek alakulásában is: csökkenésében, növekedésében. A változó jövedelmek változó költségvetés struktúrákat, illetve pénzszerzési módokat, változó pénzzel való bánásmódot generálnak. A pénzzel szembeni attitűdök, fontos indikátorai a szegénységnek, megmutatják, hogy a személyek vagy háztartások hogyan alkalmazkodnak jövedelmük csökkenéséhez, a szegénységhez, gazdasági változásokhoz, nehézségekhez, vizsgálatuk által képet kapunk a jellemző életszínvonalról. Az ilyen jellegű kutatások segítik a szociálpolitikai rendszer hatékonyabb szervezését is, hogy a különböző szociális programok elérjék céljukat, a szegénység mértékének csökkenését. A pénzzel szembeni attitűdök minden társadalmi kategória esetén változtak, hiszen az átmenet is mindenkit érintett kisebb nagyobb mértékben, azonban a szegény populáció esetén nagyobb arányú változások következtek be, mivel őket sújtották leginkább az átmenet negatív következményei (alacsony jövedelmek, munkanélküliség), ezért vizsgálatunk tárgyaként ezt a népeiséget jelöltük meg. Az átmenet évtizedeit jellemző gazdasági fejlődés-visszaesés fordított arányosságot mutat a szegénység mértékének növekedésével, illetve csökkenésével, azonban 2000 után a gazdaság növekedést mutat,

² Az átmenet első éveiben (1989-1993) az előzőekhez képest a szegénységben élő népesség száma megközelítőleg az ötszörösére növekedett. 1993-1996-ig bekövetkezett gazdasági fellendülés bizonyos fokú stabilitást eredményezett, azonban 1999-re újra kétszörösére növekedett 1996-ban mérthez képest (Zamfir, 2001).

maga után vonva az általános fogyasztás mértékének és egyben az egyenlőtlenségek mértékének növekedését (Stănculescu, 2004).

A szakirodalomban a szegénység kialakulásának és tartóssá válásának okairól két ellentétes tendencia vonul végig: a strukturalista és a kulturalista paradigma. A kulturalista megközelítés által vallott szegénység kultúrája hipotézis legfőképpen a pénzzel szembeni attitűdök feltérképezésével mutatható ki, ennek vizsgálata során a strukturalista paradigma mellett foglalunk állást. Elvetjük a kulturális megközelítés azon álláspontját miszerint a szegények más kulturális mintával rendelkeznek, nem megfelelően reagálnak a környezeti kihívásokra, és azt az álláspontot képviseljük, miszerint az “eltérések” oka strukturális tényezők közvetlen következménye, és természetét valamint jellegét tekintve nem tér el gyökeresen a többség által alkalmazott mintától.

Ebben a kontextusban vizsgálatunk arra irányul, hogy a deprivált népesség hogyan éli meg, hogyan viszonyul a gazdasági-társadalmi változásokhoz azáltal, hogy milyen attitűdöket alakított ki a pénzhasználatra vonatkozóan. Tulajdonképpen azt vizsgáljuk, hogy a deprivált népesség szegénységének oka azon értékekben, viselkedési módokban, attitűdökben rejlik, amelyek a szocializáció során generációról generációra átadódnak, és alapján véve deviánsnak minősülnek, vagy pedig az okok az egyéni illetve viselkedésén kívüli tényezőkben keresendők. A jövedelemforrások, költségvetési struktúra, fogyasztás, megtakarítások, a pénznek tulajdonított jelentések, mint pénzzel szembeni attitűdök mutatóinak elemzésére törekszünk, valamint a szegénység állapotával való összefüggéseinek feltárására.

Pénz és szegénység - a kutatási probléma elméleti megközelítése

A szakirodalomban a depriváció (mint társadalmi tény) okairól és sajátosságairól kialakított magyarázatoknak két pólusa ismert, amelyek egyébként vita tárgyát képezik: a kulturális magyarázatok (Lewis, 1968; Murray, 1990) és a strukturalista megközelítés (Hannertz, 1969; Wilson, 1987; Myrdal, 1963). A *strukturalista megközelítés* szerint valaki azért válik és marad szegény, fogalomhasználatunkban deprivált, mert a (gazdasági-társadalmi) struktúra megváltozik (például átmenet, piacosodás, gazdasági szerkezetváltozás) és ezzel módosul az egyének a pozíciója a társadalmi rétegződési rendszerben (részletesen lásd Péter, 2006). Ebben a felfogásban tehát a társadalom

strukturális kényszerei és a makroszintű változások termelik újra a szegénységet (a kapitalista rendszer szervezeti hibái, radikális szerkezeti módosulásai). A szegénység fennmaradásának egyik oka abban keresendő, hogy a társadalmi rendszer (manapság a bővülőben levő szolgáltatási szektor) nem képes magába integrálni az ipari tevékenységek hanyatlásának kárvallottjait (Domanski, 2001).

A kulturális magyarázatok hívei a kirekesztettséget a szegények attitűdjeiben és viselkedésében keresik. Ezen nézetek Oscar Lewis munkáiban gyökereznek (Lewis, 1968). Lewis szerint a „szegények kultúrája” a társadalmi-kulturális haladás fő irányvonalával ellentétes viselkedési mintákat alakít ki. A szegény családok mindennapi viselkedési mintái eltérnek a mainstream társadalom viselkedési mintáitól, patternjeitől és egy sajátos, önálló kulturális mintát, kultúrát képeznek. A kultúra fogalma felöleli az eltérő értékeket, normákat, viselkedéseket, elvárásokat, és nyelvi kódokat, szabadidős tevékenységeket, aspirációkat, a pénzhez és a munkához való viszonyt is. Tehát ezen rétegbe tartozókra egy különös viselkedési norma és- értékrendszer jellemző, ami megakadályozza abban, hogy kiemelkedjenek a szegénységből, másrészt ez az eltérő „kultúra” megkönnyíti a szegénységgel járó terhek elviselését. Megállapítja, hogy a „szegénység kultúrája” életmód, családról családra száll, és olyan tömegek közt található, akik a társadalmi-gazdasági rétegződés legalján élnek. “A modern országokban szegénynek lenni nem csupán gazdasági lecsúszottságot, rendezetlen körülményeket és általában hiányt jelent. Valami határozott és kézzelfogható tulajdonsága is van: szerkezete, értelme és védelmi rendszere, ami nélkül a szegények bajosan élhetnének. Egyszóval életmód a szegénység, még hozzá nagyon is maradandó és állhatatos.” (Lewis, 1968:20). Adott helyzetet, állapotot nem strukturális, hanem a csoportra jellemző viselkedéssel magyaráz. Az elméletet sok bírálat érte, a jobboldali, konzervatív ideológusok is felhasználták: Murray (1990; idézi Domanski, 2001) szerint a szegénység kultúráját, a szétzilált és patalogikus családot, a túlságosan bőkezű jóléti kultúra, a társadalom jó szándéka hozta létre. Ezek az ideológiák (kulturális determinizmus) a jóléti támogatási rendszert tekintik annak a forrásnak, amely biztosítja a szegénység kultúrájának a reprodukcióját, tehát a szociális segélyrendszer termeli a szegényeket, a segélyezés hiábavaló, sőt, káros. A szegénység kultúrájának ábrázolását élesen bírálta Rodman (1964; idézi Coward, 1974), Valentin (1971; uo.), Roach és Grusslin (1967; uo.)

is. cáfolják, hogy alapvető különbségek mutatkoznának a szegény illetve nem szegény népesség életmódjában. A Lewis által megállapított jellemzők, nem a szegénység kultúrájának meglétére derítenek fényt, hanem a szegénységnek egy szituacionális magyarázatára szolgálnak. A szegénység olyan elemek meglétéből fakad, amelyek az egyéneken kívül vannak jelen, mint az alacsonyan bérezett munkahelyek, ennek következtében alacsony jövedelmek (részletesen lásd Péter, 2006). Tulajdonképpen arra mutatnak rá, hogy a szegénység oka nem a benne lévők viselkedéséből, értékeikből, attitűdjeikből fakad, hanem a társadalmi struktúra az, ami meghatározó (Coward, 1974:633). A strukturalista paradigma hívei (Hannertz, 1969; Wilson, 1987; Myrdal, 1963;) tehát amellet érvelnek, hogy ezen csoportokra jellemző viselkedésmódot alapvetően a makrostrukturális feltételek magyarázzák, így a társadalom struktúrájában bekövetkező változások segíthetik elő azon tényezők felszámolását, amelyek a szegénységet okozzák, és tulajdonképpen magának a szegénység kultúrájának felszámolásához vezetnek (Hannertz, 1969).

Tanulmányunkban a vázolt két megközelítésből indultunk ki. A tanulmány szerkezeti felépítését illetően a kiindulópontul szolgáló elméleti megközelítések bemutatása és a kutatási probléma vázolása után röviden összefoglaljuk a témával kapcsolatos elméleteket, elméleti modelleket, kutatásokat, majd az elméleti keretre támaszkodva kérdéseinket a sajátos kolozsvári társadalmi kontextusba beágyazottan a deprivált népességre vonatkozóan vizsgáljuk.

A szegénység és depriváció fogalmak megkülönböztetésére először Townsend (1979; idézi Zamfir, 1998) hívja fel a figyelmet. Townsend véleménye szerint a relatív depriváció speciális körülményekre, a személy vagy család fizikai, társadalmi helyzetére, speciális szükségleteinek kielégítetlenségére vonatkozik. Ezáltal megkülönböztethetőek a szegénység árnyaltabb formái. Townsend relatív depriváció elmélete szerint, az átlagtól való lemaradás leszakadást is jelent, a depriváltak közé olyanok is bekerülhetnek, akik jövedelmeik szerint nem szegények, illetve kikerülhetnek olyanok, akik csupán jövedelemszintjük szerint tekinthetők depriváltaknak, sok más ismérv szerint a társadalom elvárásainak megfelelően élnek. A depriváció tehát hiányt, „valamitől való megfosztottságot” jelent (például nem megfelelő táplálkozás, rossz lakásviszonyok, alacsony iskolai végzettség), az adott társadalom viszonyai között alapvetőnek minősülő szükségletektől való megfosztottságot,

legyen az jószág vagy szolgáltatás (Szívós–Tóth, 2004). A depriváltsággal szemben a szegénység egy általánosabb helyzetet jelöl, az erőforrások hiányát, a hagyományos fajtájú hátrányos helyzetet, az anyagi javaktól való megfosztottságot, ami az alacsony jövedelem következménye. A hátrányos helyzet fogalom pedig a depriváció magyar fordításaként értelmezhető. Magába foglalja nem csupán a szegényeket, akiknek alacsony a jövedelmük, rossz a lakásuk, a munkahelyük, hanem a súlyos betegeket, elmebetegeket, öregeket, fogyatékosokat is (Andorka, 1997). Jelen tanulmányban a továbbiakban a *depriváció* kifejezést használjuk, ami alkalmasabb a pénzzel szembeni attitűdök, a háztartások és személyek pénzzel szembeni viszonyulások, valamint a költségvetési struktúrák – az egyén illetve háztartás szintjén – való vizsgálatára.

A deprivált népesség esetén a *pénzzel szembeni attitűdök feltárásának módja megvizsgálni, hogy a különböző háztartások milyen jövedelmekkel rendelkeznek, ezeket a jövedelmeket hogyan hasznosítják, hogyan költik el, tehát a fogyasztások, kiadások, költségvetési struktúrák feltérképezését jelenti, ezáltal annak feltárását, hogy milyen szerepet játszik életükben a pénz, valamint hogy annak milyen jelentéseket tulajdonítanak*. Ezen attitűdök vizsgálata jelentős, mivel ezáltal képet kapunk a deprivált helyzetűek társadalmi viselkedésének egyik dimenziójáról, a fennálló helyzethez való alkalmazkodó képességükről, valamint – fontos – tesztelhető a szegénység kultúrája hipotézis központi gondolata is – ami a deprivált helyzetből való kilépést meggátoló költségvetési mintát jelentene.

A külföldi költségvetés vizsgálatoknak, mint az életszínvonal mérésének, hosszú története van, több évszázados múltra tekint vissza (vö. Johnson-Roger-Tan (2001)). A legfontosabb költségvetés-elemzéseket Frederic LePlay és Ernst Engel végezték, nevükhöz fűződik a „LePlay- hipotézis”, valamint az „Engel hipotézis” megfogalmazása (Zimmerman, 1928). Ezek az első elméletek a jövedelem és költségvetés kapcsolatait vizsgálják, azaz hogy a jövedelem csökkenése, illetve növekedése milyen változásokat generál a költségvetési struktúrában.

Napjainkban végzett kutatások (White, 1942; Medgyesi–Szívós, 1999; Nagy, 2000; Fábrián–Kolosi–Róbert, 2000; Allegretto, 2001) és a megfogalmazott hipotézisek, elméleti-modellek eltérően a hagyományos elméletektől, figyelembe veszik a költségvetési struktúra változásainak magyarázatában a társadalmi-gazdasági, demográfiai tényezőket is. Mivel az

alapvető szükségletek ellátásának képessége alapvetően a gazdaság stabilitásának, az általános- és gazdasági jóllétnek a mérője, azt is vizsgálják, hogy a deprivált helyzetben lévők milyen attitűdökkel rendelkeznek arra vonatkozóan, hogy alacsony jövedelmeik nem fedik a szükséges kiadásokat, mennyire fontos, mennyire meghatározó a pénz az egyének életében. A vizsgálatok ugyanarra a következtetésre jutottak arra vonatkozóan, hogy a különböző attitűdöket, véleményeket mely társadalmi-gazdasági, demográfiai tényezők befolyásolják. Ezek a következők: az *iskolai végzettség*, *foglalkozás*, a *család jövedelmi helyzete*, a *személy életkora*, a *család életciklusa* valamint a *lakhely településtípusa*.

A társadalmi-gazdasági, demográfiai tényezők figyelembe vételével, a deprivált népeiségre vonatkozó fogyasztói magatartás szerint Nagy egy tipológiát állít fel, amelynek kategóriái: a *pénzbeosztók*, *hedonista életmódot hirdető* és a „*ha én gazdag lennék*” (Nagy, 2000). A pénzbeosztó vagy takarékoskodó kategóriához tartozók attitűdjei az életkor mentén metszik ketté a népeiséget. Ide tartozik az idősebb generáció egy része és a jómódúak. A hedonista vagy költekező életmód az alacsony képzettséggel, alacsony jövedelemmel, kvalifikálatlan foglalkozással rendelkező csoportokra jellemző. A rossz anyagi helyzet, a pénztelenség az ami megmagyarázza, hogy ezek a csoportok miért nem takarítanak meg. Különböznek a pénzbeosztó csoporttól abban, hogy ezen csoport tagjai nem csak idősek, de alacsony iskolai végzettségűek is. A „ha én gazdag lennék” kategória csoportja az életminőség feltételét a pénzben látja, ha anyagi helyzete engedné, fogyasztana. Ide tartoznak a legrosszabb anyagi körülményekkel rendelkező háztartások (például akik gyerekeiket egyedül nevelik, a többgenerációs családok).

Egy másik tipológia az idős háztartásokra jellemző. Az első típusba tartozóak a megtakarítást preferálják, mivel még nem szoktak hozzá a fogyasztói típusú társadalomhoz, ennek következtében nem költik el a teljes jövedelmüket, a megtakarítást előnybe részesítve. A második a költekezős típus. Ezekre jellemző, hogy a kiadásaik meghaladják a jövedelmeiket, így a múltbeli megtakarításokra támaszkodnak (Éltető–Havasi, 2004).³ Ezekből a felmérésekből kitűnik tehát, hogy a hátrányos helyzetűek kiadási struktúrája szemmel láthatóan eltér a többség által használt struktúráktól. A legszembevetőbb különbség az élelmiszerre, illetve lakásfenntartásra fordított kiadásokban jelentkezik.

³ Ezt a háztartás típust nevezik még “túlfogyasztó” háztartásoknak, mivel többet költenek, mint amennyit megkeresnek. Szoros összefüggésben van a háztartás létszámával, az iskolai végzettséggel, valamint a személy(ek) gazdasági aktivitásával (leggyakrabban nyugdíjasokra jellemző) (Medgyesi–Szívós, 1999).

Ruhára, lakásfelszerelésre, művelődésre és egyéb szükségletekre alig, vagy egyáltalán nem tudnak költeni. Jelentős különbség van a tartós fogyasztási cikkek esetében is. Ezek a kiadási különbségek nem térnek el gyökeresen a többség által használt mintától, hanem a rossz anyagi helyzet következménye, hogy ezek a háztartások az alapvető szükségleteik kielégítésére költik a jövedelmük döntő többségét.

A fogyasztási szokások alakulásának vizsgálatával egyidőben lényeges hangsúly tevődik a megtakarítással kapcsolatos attitűdök, a megtakarítási döntések modelljeinek elemzésére. A fogyasztás és megtakarítás elemzése elválaszthatatlan egymástól, hiszen a megtakarítás nem más, mint visszatartott jövőbeli fogyasztás (Tóth–Árvai, 2001:6). Az elméletek szerint az egyszeri váratlan jövedelmek nagy részét a háztartások megtakarítják, mivel ez a jövedelemtípus nincs számottevő hatással a háztartás permanens jövedelmére. A fogyasztási-megtakarítási döntések tekintetében két főbb kategóriát állapítottak meg: a „cél megtakarítók” azok, akik egy bizonyos fogyasztási cél elérése érdekében takarítanak meg (például lakásra), valamint a hüvelykujj szabályt követő fogyasztók, akiknek fogyasztása a folyó jövedelmüktől függ. A megtakarítás szempontjából az alacsony jövedelmekkel rendelkező népekre jellemző, hogy pénzügyi intézményrendszerrel soha nem kerültek kapcsolatba és döntéseikben nem játszik szerepet sem a kamatok, sem az árak alakulása. A váratlan jövedelmek felhasználásának elemzésével kapcsolatban is számos kísérlet ismert (Bodkin, 1959; Jones, 1960; Ried, 1962; Krenin, 1961; idézi Tóth–Árvai, 2001). Az elemzések egy része viszonylag magas fogyasztási hajlandóságot fedezett fel (65-97%), mások ugyanerre alacsony értékeket kaptak (16-17%) (uo.).

A jövedelem és költségvetés kapcsolatára vonatkozóan a családon belüli pénzkezelési szokások, a pénznek tulajdonított jelentések dimenziója mentén több kutatás látott napvilágot (Young, 1952; Ross, 1982; Horowitz, 1985; idézi Zelizer, 1989; Pahl, 1983; Nagy, 1998;). A pénz hagyományos megközelítésében nem fektetnek hangsúlyt az erkölcsi, társadalmi, vallásos jelentésekre. A hagyományosan gondolkodókra (Simmel, 1978; Marx, 1964; idézi Zelizer, 1989) mély benyomást tett a pénz mindent helyettesítő, személytelen jellege, ezért hangsúlyozzák az instrumentális racionalitását (Zelizer, 1989). A pénz társadalmi jelentésének vizsgálata kapcsán Zelizer (1989) megállapítja, hogy a modern pénz megkülönböztethető nem csupán a mennyisége, hanem speciális tulajdonságai által. Az egyes pénzfajtáknak más-más jelentéseket tulajdonítunk, és eltérő célokra használjuk fel.

Másként kezelik az ember a fizetést és másként a váratlanul ölükbe hullott jövedelmet vagy jutalmat még akkor is ha az összegük megegyezik. A gazdaságon kívüli tényezők pedig szűkítik és alakítják a pénz használatát azáltal, hogy bizonyos pénzeket meghatározott felhasználási módra pántlikáznak, a pénz használóit azáltal, hogy különböző emberekhez rendelik különböző pénzek használatát, minden pénz allokációjának rendszerét valamint a pénz forrását, azáltal, hogy különböző forrásokat különböző használati módokkal kapcsolnak össze (Zelizer, 1989:295). Amint a pénz bekerült a háztartásba, a piac szabályaitól eltérő családi szabályok sorozata határozza meg annak elosztását, beosztását, használatát. Tehát a „speciális pénz” a pénz társadalmi és szimbolikus jelentőségére vonatkozik, ennek egy típusa a családi pénz (uo.). Hogy a háztartások a birtokába kerülő pénzt hogyan osztják el, mutatkozik- e összefüggés a jövedelemszerzés és a pénzkezelés mikéntje között és ez milyen mértékben mutatja a házastársak, partnerek közötti hatalmi viszonyokat, Pahl (1983) ötféle pénzkezelési módot különböztet meg. Az első kategória a közös pénzkezelés, ez esetben a partnerek közösen kezelik a pénzüket azáltal, hogy összeadják a keresetüket, és közösen döntenek arról, hogy hogyan használják azt fel. A második kategória a feleség által egy kézben összefogott pénzkezelés, amikor a feleség egyedül dönt a pénz elköltésében, a férj által egy kézben összefogott pénzkezelés esetén a férj feladata a pénzkezelés, a részben közös pénzkezelés esetén egy bizonyos összeget a közösbe adnak, a többiből külön gazdálkodnak és végül független pénzkezelés esetén a partnerek egymástól függetlenül kezelik a pénzüket.

A pénzkezelési szokások változtak az idők folyamán. A 19. században alapvetően a nők kezelték a háztartás kiadásait, azonban a „komoly pénz” a férj dolga volt (Zelizer, 1989), a 20. század hetvenes, nyolcvanas éveiben a nők veszítették a pénzügyekért való felelősség terén, csökkent a feleség által egy kézben összefogott pénzkezelési forma jelentősége, és nőtt a közös pénzkezelés súlya (Nagy, 1998). Napjainkban a családon belüli pénzkezelés a család és nem a partnerek egymáshoz viszonyított jövedelmi helyzetétől függ. Az sem mindegy hogy szegényebb vagy gazdagabb család pénzkezeléséről van szó, ugyanis mint azt már bővebben kifejtettük, a jövedelem nagysága meghatározza a fogyasztás szerkezetét. A szegényebb családok esetén kevés a szabadon felhasználható jövedelem, ezért a sajátos kiadási szerkezet miatt inkább a feleségek kezelik a pénzt, mert ők jobban el tudják látni a család fenntartásával kapcsolatos feladatokat. Felhalmozásra, vagyónképzésre,

befektetésre már nem jut ebből a pénzből. Alapvetően a mai modern társadalmakban két domináns pénzkezelési mód elterjedt: amikor a partnerek közösen kezelik a pénzüket, a másik mód, ahol a feleség egy személyben gazdálkodik a „közös kasszából” (Nagy, 1998).

A kutatás módszereiről

Kutatásunk célja tehát képet alkotni arról, hogy az alacsony jövedelmű, deprivált népesség hogyan viszonyul az anyagi erőforrásokhoz, életszínvonalukhoz, hogyan alkalmazkodnak a változásokhoz (jövedelem változása). Ezáltal a pénzzel szembeni attitűdök feltárására törekszünk a sajátos kolozsvári társadalmi kontextusba (gazdasági szerkezetváltozás, munkanélküliség és elszegényedés folyamata, új urbánus tér megjelenése) beágyazottan. A *Mega Civil Kurázi: Kolozsvári Életképek*⁴ elnevezésű, Kolozsvár szintű felmérésben (2005 november) több alkotóelemét vizsgáltuk a pénzzel szembeni attitűdöknek: a lakosság jövedelmi és fogyasztási szokásait és kiadási szerkezetét, lakáskörülményeit, különböző javak birtoklásában rejlő különbségeket, a háztartások pénzügyi döntéseinek kérdéskörét, a takarékoskodással szembeni attitűdöket, a szegénység okainak tulajdonított tényezőket. Tulajdonképpen arra fókuszálunk, hogy a deprivált helyzetben lévő háztartások jövedelmi helyzete, kiadási struktúrája, a háztartásfőt jellemző változók (életkor, iskolázottság, gazdasági aktivitás) szerint milyen jellegzetességei, mintái vannak e csoportnak a pénzzel kapcsolatos attitűdök terén és ezek mennyiben térnek el a többség által alkalmazott mintáktól. A felmérés témánkra vonatkozó adatait kombináltuk továbbá fókuszcsoporthoz, majd mélyinterjú sorozattal. A fókuszcsoporthoz interjúk esetén a csoportok összeállításakor fő szempont a csoport méretét tekintve a kisebb csoport alkotása volt (6-7 fő), hiszen így elmélyültebb az interjú (Letenyei, 2004). A többszörösen depriváltak csoportját céloztuk meg, kor és anyanyelv szerinti homogén összetételű csoportokat toboroztunk. Az alanyok egymást csupán felületesen ismerték, minden kedden találkoznak a ferences templom előtt, ahol a hívek jóvoltából kenyert osztanak a rászorulóknak. A csoporttagok meghívása spontán módon történt a már említett szempontok szerint. Ily módon interakcióba kerültünk a deprivált népesség kis csoportjával, és

⁴ A *Mega Civil Kurázi: Kolozsvári életképek* elnevezésű átfogó szociológiai kérdőíves vizsgálatot a BBTE Szociológiai Tanszéke végezte Péter László vezetésével 2005 novemberében. A kutatás során 1300 kolozsvári háztartásban vettünk fel statisztikai adatokat.

ütköztették véleményeiket. Az eredmények nagyon hasznosak voltak hipotézisünk pontosítására, illetve a kvalitatív kutatási eredményeink ellenőrzésére, további háttérinformációk gyűjtésére valamint a mélyinterjúk során feltett kérdések pontosítására.

A Kolozsvár szintű kérdőíves kutatás adatbázisából már kitűntek azok a területek, utcák amelyek a lakosság anyagi helyzetét tekintve szegényeknek nevezhetők. Választásunk az Albac utcára eset, részben azért, mert e területen nem folytattak mélyrehatóbb kutatásokat, másrészt a kiválasztás fő oka abban rejlik, hogy ez a lepusztult övezet, habár fizikailag jól körülhatárolható, nem különül el számottevően környezetétől, mint ahogyan a szegények által lakott területek általában szegregálódnak (Pásztor, 2003). A terep behatárolása után háztartási lapokat töltöttünk ki (35 darab). Azonban a csupán statisztikai jellegű adatgyűjtésre alapozva, nem tudunk tiszta képet alkotni, csak körvonalazni bizonyos beállítódásokat, attitűdöket. A statisztikai vizsgálatok nem adnak árnyalt képet arról például, hogy a különféle javak fogyasztása valójában mit jelent az egyén számára. A háztartás kiadásait olyan változók is befolyásolják, amelyek kérdőíves felmérésben nem könnyedén meghatározhatóak, mint a tradicionális attitűdök a megtakarítással szemben, a megszokottá vált költségvetési minta (Éltető–Havasi, 2004). A kérdőíves kutatás mellett félstruktúrált mélyinterjúk segítségével mélyebb képet kaptunk arról, hogy a kiválasztott deprivált csoport hogyan viszonyul a pénzhez és milyen jelentéseket tulajdonít annak, milyen mintái vannak a pénzzel szembeni attitűdöknek. Az interjúalanyok kiválasztásában alkalmaztuk a hólabda módszert, valamint az adminisztrátor adataira, ajánlásaira támaszkodva jutottunk a háztartásokhoz, majd mélyinterjúkat készítettünk a háztartásfővel.

Depriváció és a pénz – a pénzzel szembeni attitűdök rendszere egy kolozsvári esettanulmány kapcsán

Kolozsváron is jelentkeztek a rendszerváltás hatásai. A gazdasági szerkezetváltozás következtében lecsökkent az iparban dolgozók, és növekedett a szolgáltatásokban dolgozók száma. Az ipari termelés leépülése maga után vonta a nagyarányú munkahelyvesztést (Ruszuly, 2003). Azok az emberek, akik nem rendelkeztek olyan tőkésíthető tudással, képességekkel, amelyek segítették volna belépésüket a megváltozott munkaerőpiacra, a rendszerváltás veszteseivé, áldozataivá váltak (Péter, 2003). A munkanélküliség mellett

beindult az elszegényedés folyamata, ami azzal magyarázható, hogy a nagyipari termelés átstrukturálódása következtében a munkásokat tömegesen bocsátották el. Folyamatosan perifériára szorultak azért, hogy a megváltozott körülmények között piacosítható szakértelemmel nem rendelkezvén egyre nehezebben találtak munkát.

A rendszerváltás egy másik következménye, amely Kolozsváron is fellelhető, az új urbánus tér megjelenése. Az angolszász szakirodalomban szegregálódás, gettósodási, slumosodási folyamatként írják le a jelenséget. Azonban a romániai városokra jellemző sajátos esetek miatt az azonos elemek elméleti keretként szolgálhatnak a helyzetek leírására, elemzésére, de nem teljesen azonosak (Pásztor, 2003). A különbség abban rejlik, hogy Romániában szegénységben élnek a formális munkaerőpiacon foglalkoztatottak is (alacsony fizetéssel), nyugdíjasok, munkavégzésre képtelenek, egyszülős családok, tekintet nélkül a nemzetiségi hovatartozásra. Legfőbb jellemzők az állandó jövedelem hiánya, stabil munkahely hiánya, a munkaerőpiacon hasznosítható képzettség hiánya, megfelelő lakhely hiánya illetve esetenként az élelmiszer hiánya is. Ezek a háztartások nem rendelkeznek saját tulajdonban levő lakással, jövedelmük és kiadásaik a szegénységi küszöb alá esnek, lakásfelszereltségük is szegényes, legtöbb három tartós használati cikkel (Stănculescu–Berevoescu, 2004). Az átmenet gazdasági változásainak hatásai tehát a háztartások szintjén is jelentkeztek. A rendszerváltás éveiben már a háztartások jelentős részének két alapvető problémával kellett szembenéznie: egyrészt nehezebbé vált a megélhetés, azaz csökkent, vagy az inflációnál kisebb mértékben nőtt a háztartások tagjainak éves egy főre jutó nettó összjövedelme, másrészt pedig mind a jövedelem megszerzése, mind az elért jövedelmi színvonal megtartása bizonytalanná vált (Tóth–Árvai, 2001). Ezek a tényezők a háztartások gazdálkodásában nagy feszültségeket okoztak és bizonytalanná tették a jövedelmekre vonatkozó várakozásokat is (uo.).

A továbbiakban a Mega Civil Kurázsi, Kolozsvári Életképek című kérdőíves kutatásban (2005 november) megfogalmazott kérdéseket foglaljuk össze röviden. A háztartások összjövedelmét tekintve a kolozsvári háztartások átlagos havi nettó összjövedelme 12.000.000 ROL⁵. Jövedelemtípusonként vizsgálva az összjövedelmek összetételét azt találtuk, hogy a legfőbb jövedelemforrások a főállásból származó jövedelmek (7 723 939 ROL), illetve a nyugdíjból, szociális támogatásból származó

⁵ Az összeget régi lejben (ROL) adjuk meg.

jövedelmek (2 316 336 ROL). Jövedelem-kiegészítő tevékenységet kevés arányban végeznek, alig 4 százaléka termel élelmet a tömbház körül vagy falun, ad ki szobát, vagy vigyáz gyerekekre, idősekre, kevesebb hányaduk árul piacon (3%), vagy fog kereskedésbe, fuvarozik vagy taxizik (2%).⁶ A jövedelmek feltérképezése után a háztartások fogyasztási szerkezetét is elemeztük a teljes mintában. Gyakorlatilag minden egyes háztartás költ élelmiszerre, lakásfenntartásra, ruházkodásra, tartós fogyasztási cikkekre. Az átlagos kiadásokat vizsgálva, a felmerülő kiadási tételek közül az élelmiszerre költött összeg a legjelentősebb. Az élelmiszerek mellett a másik legjelentősebb kiadási tételt a lakásfenntartási kiadások és közös költségek jelentik. Az adatokból kitűnik, hogy a kevesebb jövedelemmel rendelkező háztartások kiadási struktúrája eltér, mind a magasabb jövedelmekkel rendelkezők csoportjától, mind a többség által alkalmazottól. Az eltérések oka azonban olyan változóknak keresendő, mint az iskolai végzettség, foglalkoztatottság.

Vizsgáltuk, hogy milyen kapcsolat van a szegénység és a pénzzel szembeni viszonyulások között azáltal, hogy a szegénység oka, illetve az abból való kilépés lehetősége a pénzzel szembeni attitűdöknek tulajdonítható vagy sem. A kérdés arra vonatkozik, hogy a szegénység problémájának megoldása az állami szociális juttatásokban vagy az egyéni viselkedésekben, attitűdökben keresendő, illetve, hogy mennyire jellemző Kolozsvár alacsony jövedelmekkel rendelkező népessége esetén függőségi állapotról, „segélyfüggőkről” beszélni. Majd ugyancsak a pénzzel szembeni attitűdökre vonatkozóan megnéztük a háztartáson belüli pénzügyi döntések kérdéskörét, és hogy a különböző vélemények mely társadalmi-gazdasági, demográfiai tényezőkkel jellemezhetők. A szociális támogatások célja tulajdonképpen a minimális életszínvonal biztosítása támogatások révén hátrányos, önmaguk erőfeszítéseire nem támaszkodható személyeknek és csoportoknak (Geambaşu, 2003). Ezt tükrözi a kolozsvári lakosság véleménye is, hiszen a lakosság többsége (50%) vallja, hogy az államnak támogatnia kell a rossz körülmények között élőket. A vélemények megoszlának az iskolai végzettség tekintetében, éspedig úgy, hogy az általános iskolánál alacsonyabb iskolai végzettséggel rendelkező népesség legnagyobb hányada (78%) a szegények állami támogatását szorgalmazza, az általános iskolával rendelkezők szintén több mint fele (65%) vélekedik így, a középiskolai végzettségű lakosok estén már csökken az arány (51%), míg a magasabb iskolai végzettségűek többsége már úgy

⁶ Rákérdeztünk ugyanis az informális jellegű tevékenységek végzésére is.

véli, hogy állami támogatásban azoknak kell részesülniük, akik munkájukkal kiérdemlik. Életkor tekintetében a 60 évnél idősebbek, foglalkozás szempontjából a munkanélküliek és nyugdíjasok, valamint az alacsony jövedelemmel rendelkező személyek tartják fontosabbnak a szegényekre irányuló állami támogatásokat. Amúgy az állami támogatások tekintetében a kolozsvári lakosok 49 százaléka részesül nyugdíjban, vagy szociális támogatásban, 36 százalék gyermekek utáni támogatásba illetve 13 százalék munkanélküli segélyben. Amint az adatokból világosan kitűnik, javarészt az alacsony státuszúak igénylik a szegénység mértékének csökkentésében az állam beavatkozását. Minél alacsonyabb valakinek az iskolai végzettsége és jövedelme, és minél kiszorultabb a munkaerőpiacról, annál erőteljesebben igényli az állami beavatkozást. A magasan iskolázottak szintén az állami beavatkozást tartják fontosnak, viszont nem a segélyezés, hanem a munkalehetőségek teremtése terén.

A szocializmusról a piacgazdaságra történő átmenet elhibázott stratégiájának, valamint a szociális védelem súlyos krízisének következtében nem csupán a szegénység és a társadalmi kirekesztettség ölt egyre nagyobb méreteket, hanem a munkanélküliség is (Péter, 2003). E tendencia hatása érvényesül Kolozsváron is, hiszen a lakosság minden szintjén megjelenik a munkahelyek teremtésének igénye. Az alacsonyabb jövedelmekkel rendelkező, alacsonyan képzettek helyzetük javítását az állami segítség után a munkalehetőségek biztosításában látják, ez ugyanúgy jellemző a magas jövedelmekkel rendelkező magasan iskolázottakra is, ők a személyes szorgalom után szintén a munkahelyek hiányát jelölték, mint szegénységet generáló okot. Elmondhatjuk tehát, hogy Kolozsvár megkérdezett lakosainak véleménye túlnyomórészt azt a tendenciát tükrözi, miszerint a szegénység oka a megváltozott társadalmi körülményekben gyökerezik, főként a munkahelyek megszűnésében, tulajdonképpen a lehetőségek hiányában. Kevesebb azok aránya, akik a szegénység állapotát a dologkerülésnek tulajdonítják (14%), valamint elenyésző azok aránya, akik az állandó pénzbeli jövedelmeket (7%), nem megfelelő pénzbeosztást (4,4%) illetve a lehetőségek nem megfelelő kihasználását (3,7%) említik. Amint az adatokból világosan kitűnik, javarészt az alacsony státuszúak igénylik a szegénység mértékének csökkentésében az állam beavatkozását. Minél alacsonyabb valakinek az iskolai végzettsége és jövedelme, és minél kiszorultabb a munkaerőpiacról, annál erőteljesebben igényli az állami beavatkozást. A magasan iskolázottak szintén az

állami beavatkozást tartják fontosnak, viszont nem a segélyezés, hanem a munkalehetőségek teremtése terén.

A pénzzel szembeni attitűdök további dimenziói: a *háztartáson belüli pénzügyi döntések* kérdésköre, valamint a *takarékoskodással kapcsolatos attitűdök*. A kolozsvári lakosok pénzkezelési szokásait összegezve, egy domináns pénzkezelési móddal találkoztunk, a háztartások nagy többségében a partnerek összeadják jövedelmüket (56%) és azt közösen kezelik. Nem elterjedt jelenség a részben közös pénzkezelés sem, hiszen a háztartások csupán 7,5 százaléka gazdálkodik olyan módon, hogy a felek egy bizonyos összeget a közösbe tesznek, a maradékból pedig mindketten külön-külön gazdálkodnak. Még ritkább az, hogy a partnerek egymástól teljesen függetlenül kezeljék a pénzüket (2,1%), tehát ne hozzanak létre közös kasszát a mind a két felet érintő kiadásokra. A takarékoskodással szembeni attitűdök esetén a „bármennyit is keres az ember, mindig valamennyit félre kell tennie” állítással a megkérdezettek több mint 60 százaléka egyetért. Ez az attitűd a bizonytalan helyzetekre adott racionális válasz, ami arra utal, hogy a megtakarítások terén nagy szerepet játszik az óvatossági motívum⁷ (Tóth–Árvai, 2001). Ami a tartozásokat illeti, nem nagy arányúak a teljes minta esetén. Nagyobb arányban a tartozások a bankok fele irányulnak (16%) és rokonoknak (14%). Lakóközösségnek való tartozás kevés esetben fordul elő (7%), az arány valamennyivel magasabb a munkanélküliek (11%), illetve az alacsony jövedelmekkel rendelkezők körében (7,4%). Érzékelhető az emberek többségének azon igyekezete, hogy napirenden legyenek a költségeikkel, elenyésző a tartozással rendelkezők száma.

„Jó lenne, ha lenne egy kevéske belőle”

A pénzzel szembeni attitűdöket a fentebb bemutatott dimenziók mentén a kolozsvári deprivált népesség egy kisebb csoportja körében kvalitatív módszerekkel is megvizsgáltuk. Konkrétan arra voltunk kíváncsiak, hogy *milyen tipikus mintái vannak a pénzzel szembeni attitűdöknek egy térben és társadalmilag is elhatárolható, deriváltnak minősülő kis*

⁷ Az óvatossági megtakarítási motívum arra vonatkozik, hogy a megtakarítás célja a rövidtávú negatív jövedelmi sokkok kivédése (Tóth–Árvai, 2000:10).

közösségekben. A vizsgált népesség körében⁸ fellelhető pénzzel szembeni attitűdök mintáit az elemzett dimenziók figyelembevételével az alábbiakban tipizáltuk. Ezek segítségével három kategóriát különböztettünk meg, a vázolt dimenziók mentén.

1. Számú táblázat: *A tipikus attitűdök és dimenzióik*

DIMENZIÓK	A PÉNZZEL SZEMBENI ATTITŰDÖK MINTÁI ÉS JELLEMZŐI		
	<i>„Jómódú” szegények</i>	<i>„Pénzbeosztó szegények”</i>	<i>„Egyik napról a másikra”, „túlélők”</i>
<i>Jövedelem</i>	Rendszeres, formális munkaerőpiac, nyugdíj, szociális juttatások	Rendszeres, formális munkaerőpiac, nyugdíj, szociális juttatások	Rendszertelen, informális irreguláris munkaerőpiacról, szociális juttatások
<i>Költségvetési struktúra</i>	Racionális	Reális elemek túlsúlya	Irracionális
<i>Költségvetés tervezés</i>	Hosszú távú	Rövid távú, kényszerű, erősen behatárolt	Nem tervezett
<i>Prioritások a kiadásban</i>	Közös-költség, élelmiszer, más kiadások	Kizárólag közös-költség, élelmiszer	Körülmények által Kondicionált, erősen szegmentált és esetleges
<i>Megtakarítás, mint attitűd értelmezése</i>	Hasznosnak tartott	Hasznosnak tartott	Hasznosnak tartott
<i>Megtakarítás a gyakorlatban</i>	Megjelenik	Nem jelenik meg	Nem jelenik meg, lehetetlen
<i>„Extra” pénz⁹ felhasználása</i>	Főként megtakarítás valamint fogyasztás	Főként fogyasztás valamint megtakarítás	„Extra” fogyasztás
<i>„Extra” pénz és a fogyasztás</i>	Lakáskörülmények	Lakáskörülmények, fogyasztási cikkek	Élelmiszer, fogyasztási cikkek

Az első kategóriába – a relatív értelemben „Jómódú” szegények - tartoznak azok akik rendelkeznek rendszeres jövedelmekkel (formális munkaerőpiac, nyugdíj a jövedelmek függvényében a költségvetési struktúra racionális (nem költ többet, mint amennyit keres) valamint kisebb összegeket (havonta maximum 60-80 ROL) a gyakorlatban is meg tudnak takarítani. A költségvetésben előre terveznek, és nem csupán a következő hónapig. Mivel a

⁸ A kvalitatív kutatás alanyai Kolozsvár Albac utcai két tömbházában élő depriváltak voltak. Erre a kutatásra a Max Weber Szociológiai Szakkollégium Tutori programja keretében került sor 2005 novembere és 2006 áprilisi időszakban.

⁹ A nagyobb, váratlanul ölükbe hulló pénzösszeget jelöli.

szükséges kiadásokat fedezik a jövedelmek, a kisebb megtakarítások is lehetővé válnak, még ha olykor rendszertelenek is. A kiadásban prioritása van a közös költségnek, hiszen kerülnek az elmaradások felhalmozódását. A közös költségek kiadásait követi az élelmiszerre fordított kiadások. A többi kiadási tétel a körülmény által kondicionált (ami jelen esetben a legfontosabb). Aránylag kevés háztartás sorolható ebbe a kategóriába, nagyrészt azok, akik jövedelme a formális munkaerőpiacról származik és aránylag magas, valamint csekély számú nyugdíjas, kik magasabb jövedelmű állásokban dolgoztak. A formális munkaerőpiacról származó jövedelmek forrása rendszeres, így rendeltetése is a rendszeres, minden hónapban előforduló kiadásokra irányul (közös költség, villany, élelmiszer), elvéve szociális juttatásokból származó jövedelmekkel is rendelkeznek, ezek rendeltetése további szükséges javak kiadására irányul (ruházkodás, tanfelszerelés, stb). Az iskolai végzettség tekintetében a legmagasabb iskolázottsággal rendelkeznek: középiskola, nyugdíjasok esetén előfordul a magasabb is. A rendszeres és a többihez képest magas jövedelmek következtében a megtakarítások nem csupán az attitűdök szintjén, hanem a gyakorlatban is megjelenik, habár ezek kisebb összegeket jelentenek. Egy nagyobb összeget amellet hogy a szükségletek kielégítésére fordítanak egy kis részét, a hangsúly a befektetésen, kamatoztatáson, megtakarításon van. Mivel szükségleteik aránylag lefedettek, az „extra jövedelme” nem jelent főként „extra fogyasztást”, hanem hosszabb távú befektetést, kamatoztatást. Az „extra” pénz fogyasztásra szánt része a lakókörülmények javítására fordítódna. Esetükben ez olyan kiadási tételt jelent, melyre nem tudnak normális esetben költeni. Az „extra” jövedelemnek a költségvetési struktúra tekintetében nincs nagy jelentősége, mivel a rendszeres jövedelmek lefedik a szükséges kiadásokat, így ezt főleg befektetnék (legtöbbsen ingatlanokba), megtakarítanak, és csak kisebb részét fordítanak saját fogyasztásra.

A második csoportba - a „pénzbeosztó szegények” - tartoznak a szintén rendszeres jövedelmekkel, de alacsonyabbakkal rendelkező háztartások. A költségvetési struktúra a jövedelem függvényében ez esetben is reális, viszont a jövedelmek alacsony volta miatt megtakarítások a gyakorlatok szintjén nem jelennek meg. Jövedelmük szigorú beosztással kitarthat egyik hónapról a másikra, a tervezés tehát csak rövid távú (a következő hónapig). A munkából származó rendszeres jövedelem rendeltetése a közös költségek, villany, bér kiegyenlítésére irányul, tehát minden hónapban megjelenő rendszeres kiadásokra. A

szociális juttatásokat főként élelemre költik, az informális szektorból származókat szintén, a maradékot a további legszükségesebb kiadásokra. Mivel csupán az alapvető szükségleteik vannak lefedve, egy nagyobb pénzösszeg nagy részét fogyasztásra fordítják, viszont mindenképp megtakarítanak belőle valamennyit. Ez esetben is az „extra” pénz fogyasztása a lakóköörülmények javítását jelenti elsősorban, majd tartós és más fogyasztási cikkek kiadásait. Ide sorolhatók a nyugdíjasok nagyobb része, valamint az alacsony rendszeres jövedelmekkel rendelkező háztartások. A nyugdíjasok költségvetési struktúrája annyiban számít atipikusnak a felállított kategóriák tekintetében, hogy kiadásaikban a gyógyszerekre fordított tételeknek tulajdonítanak prioritást. Minél súlyosabb betegségben szenvednek, annál jobban kiszorúlnak a más kiadási tételek a költségvetésből, teret engedve a gyógyszerekre fordított kiadásoknak.

Az ide sorolható háztartások közül sokan állapotukat a rendszerváltás után bekövetkezett változásoknak tulajdonítják. A rendszerváltás előtt jól fizetett állásokban dolgoztak, megtakarításokkal is rendelkeztek, viszont az átmenet következményeként elveszítették munkahelyüket, szaktudásuk pedig ahogy veszt értékéből úgy kerülnek egyre alacsonyabban fizetett munkahelyekre, de még nem estek ki teljesen a formális munkaerőpiac mezejéről. Megtakarításokkal ha rendelkeztek azokat már folyamatosan felélték, viszont ha lehetőségük lenne megtakarítani a bizonytalan helyzetük miatt, olyam eseményekre takarítanak meg, amelyek nagy valószínűséggel a közeljövőben bekövetkeznek (munkahely elvesztése, betegség).

A harmadik csoportba tartoznak azok akik rendszertelen jövedelmekkel rendelkeznek, melyek jórészt az informális szektorból származnak. A költségvetési struktúrájuk az irreálishoz áll közelebb (jóval többet költenek, mint keresnek). A költségvetésben nem terveznek előre, fogyasztásuk a körülményektől függ, viszont legtöbb esetben kiadásaik az élelmiszerre korlátozódnak. Nem rendelkeztek megtakarításokkal, általában rosszabb körülmények között laktak előzőleg, gyakran az utcáról kerültek a garzonokba. Nagyobb pénzösszeget annak ellenére, hogy a megtakarítást hasznosnak tartják, teljes egészében saját célú fogyasztásra költenék, nem takarítanak meg belőle. A jövedelmek forrására való tekintet nélkül, mindenik jövedelem egy célt szolgál: a legalapvetőbb, néhol a biológiai szükségletek kielégítése. Ezt is bizonyítja, hogy egy nagyobb összeget elsősorban élelmiszerre, majd fogyasztási cikkekre költenének. Néhányuk a rendszerváltás áldozata,

habár azelőtt is szegény sorsúak voltak, viszont rendelkeztek alacsonyán fizetett munkahelyekkel, a rendszerváltás után azonban szakképesítés hiányában nem kerültek vissza, így egyre lennebb csúsztak. Túlnyomórészt a rendszerváltás nem változtatott sokat helyzetükön, hiszen már azelőtt is szegények voltak, alacsony iskolázottságuk, nem rendelkeznek semmilyen képesítéssel. A másik két kategóriában tartozó lakók úgy tekintenek rájuk, mint semmittevőkre, naplopókra, akiknek helyzetén nem segítene semmilyen beavatkozás, főleg a segélyezés nem, mivel értékeikben és normáikban kereshető helyzetük magyarázó oka.

„Az az igazság, hogy ezek a saját akaratukból ilynek. Ha odamész és adsz minden nap 10 millió lejt, úgyis szegény marad. Ha van is pénzüik, nem tudják beosztani, hamar elmegy: bárók, Internet, játékok. Azzal a mentalitással élnek, hogy ma mindent és holnap majd lesz valami.” (35 éves férfi, román)

Ezen háztartások esetén bizonyos vonatkozásban beszélhetünk a szegénység kultúra meglétéről, viszont nem a Lewis által megfogalmazott értelemben, habár a társadalmi-gazdasági hasonlóak az általa leírtakkal. Lewis (1968) a szegénység kultúráját olyan speciális szindrómaként kezeli, mely csak bizonyos feltételek mellett alakul ki: pénzgazdaság alapú gazdasági rendszert feltételez, magas arányú munkanélküliséget, alulfoglalkoztatottságot, alacsony bérezést valamint alacsony iskolázottsággal rendelkező népességet. Ezen alacsony jövedelmekkel rendelkező népesség az állami illetve egyéni pénztámogatás, stabil családszerkezet hiányában a szegénység kultúráját mint védekezést alakítja ki a középosztály által vallott domináns ideológia, a felhalmozás ellenében. A társadalmi mellőzés ezen fokán a túlélés érdekében kénytelenek kifejleszteni saját intézményrendszerüket. Mivel nincs hitelük, a tulajdon pénzforrásaikat kell kiaknázniuk s meg kell szervezniük a maguk kamat nélkül dolgozó hitelrendszerét (Lewis, 1968:23). Eredményképpen olyan értékeket, normákat, viselkedési mintákat alakítanak ki, amelyek eltérnek a többség által követettektől. A jelen irányú beállítottságban, az észnélküli fogyasztást preferáló attitűdökben nyilvánulnak meg, melyeket a gazdasági mobilitásuk legfőbb gátlójaként tart számon.

Az általunk vizsgált népességre azonban nem jellemző a kifejlesztett hitelrendszer, javaikat nem zálogosítják el, nem kötnek informális hiteleket, sem kölcsönöket. Tény hogy jövedelmeiket teljes egészében felélik, elfogyasztják, költségvetésük irreális, nem

takarítanak meg, nincsenek hosszú távú terveik, viszont ez nem a beállítódásuknak tulajdonítható, hanem a rendszertelen, alacsony jövedelmeknek, alulképzettségnek.

Továbbá Lewis követői (Murray, 1990) azt állítják, hogy egy olyan kultúráról van szó, amely az egyéneket úgy formálja, hogy képtelenek kihasználni az előttük nyíló lehetőségeket. „segélyfüggők”, akik megszokták, hogy állami alamizsnán éljenek, és nincs bennük elég kezdeményezőkézség a függésből való kitörésre. A szegénység kultúrája megakadályozza tehát, hogy a körülmények esteleges javulása estén az egyének kilépjenek a szegénység státusából, azaz aki szegénnyé válik, az is marad, sőt mi több nem csupán ő, hanem vélhetően a leszármazottak is (Spéder, 2002). Amint azt láthatjuk a kulturális magyarázatok hívei a kirekesztettséget a szegények attitűdjeiben és viselkedésében keresik. A szegények kultúrája a társadalmi-kulturális haladás fő irányvonalával ellentétes viselkedési mintákat alakít ki. A szegény családok mindennapi viselkedési mintái eltérnek a mainstream társadalom viselkedési mintáitól, patternjeitől és egy sajátos, önálló kulturális mintát, kultúrát képeznek. A kultúra fogalma felöleli az eltérő értékeket, normákat, viselkedéseket, elvárásokat, és nyelvi kódokat, szabadidős tevékenységeket, aspirációkat, a pénzhez és a munkához való viszonyt is. Tehát ezen rétegbe tartozókra egy különös viselkedési norma és- értékrendszer jellemző, ami megakadályozza abban, hogy kiemelkedjenek a szegénységből, másrészt ez az eltérő kultúra megkönnyíti a szegénységgel járó terhek elviselését. Megállapításuk szerint ez a kultúra olyan életmód, amely családról családra száll, és olyan tömegek közt található, akik a társadalmi-gazdasági rétegződés legalján élnek. Adott helyzetet, állapotot nem strukturális, hanem a csoportra jellemző viselkedéssel magyaráz. Az elméletet a jobboldali, konzervatív ideológusok felhasználták: Murray (1990; idézi Domanski, 2001) szerint a szegénység kultúráját, a szétzilált és patológikus családot, a túlságosan bőkezű jóléti kultúra, a társadalom jó szándéka hozta létre. Ezek az ideológiák (kulturális determinizmus) a jóléti támogatási rendszert tekintik annak a forrásnak, amely biztosítja a szegénység kultúrájának a reprodukcióját, tehát a szociális segélyrendszer termeli a szegényeket, a segélyezés hiábavaló, sőt, káros.

Az általunk vizsgált esetben viszont kevés arányban tesznek szert szociális juttatásokra (kivéve a nyugdíjt), nem nevezhetők „segélyfüggőknek”, akik megszokták, hogy állami támogatásból éljenek és nem használják ki az előttük nyíló lehetőségeket. Az alacsony iskolázottság, szakképesítés hiánya, illetve elértéktelenedése az oka, hogy

végérvényesen kiestek, vagy be sem kerültek a formális munkaerőpiac mezejére, sokan közülük a rendszerváltás „vesztesei” (lásd Melléklet). Így a kilátástalanság következtében jövő nélküli perspektívák alakulnak ki, melyek az „egyik napról a másikra” való létezést vonják maguk után. Tehát a vázolt szegénység kultúrája koncepció jelen esetben nem lelhető fel, csupán néhány vonatkozásban, de az eltérések alapvetően nem a deviáns értékeknek és attitűdöknek tulajdonítható, hanem a személyen kívüli strukturális okoknak.

A deprivált népesség pénzhez való viszonyulása egy dimenzió mentén közösen jelenik meg, arra vonatkozóan, hogy mennyire meghatározó tényező a pénz az egyének életében, mennyire kapcsolódik a pénzzel való rendelkezés az élet élvezetéhez. Mindhárom kategóriában tartozó népesség azt vallja, hogy a pénz elengedhetetlen az egyén boldogságához, mint azt ahogyan az egyik interjúalany lényegretörően és találóan fogalmazza:

„Pénz nélkül nem lehet. A mindennapi szükségleteid kielégítéséhez pénz kell. A pénz mindennek a mozgató rugója, a pénz a dolgok összetevője, egyáltalán nem igaz az, hogy jó ha nincs. A megélhetéshez ha nincs meg az anyagi helyzeted zéró vagy, vagy ha nincs meg az a minimális az a liter tej. Az se olcsó sajnos, semmi nem olcsó ebben az országban. A jövedelemhez képest minden drága, minden mozdulat pénzbe kerül”. (50 éves, férfi, román)

Összefoglalva a vizsgált Albac utcai deprivált népesség esetén elmondható, hogy nem viszonyulnak eltérően a pénzhez, nem tulajdonítanak eltérő jelentéseket, mint a lakosság többsége. Az előforduló eltérések oka strukturális tényezők közvetlen következménye, viszont természetét valamint jellegét tekintve nem gyökeresen eltérő a többség által alkalmazott mintától. Annak ellenére, hogy a megfogalmazott minták, típusok nem tükrözik teljesen a valóságot, hiszen előfordulnak atipikus esetek is (mint láthattuk a nyugdíjasok esetét), levonhatunk néhány következtetést eredményeink kapcsán.

Következtetések

Összegezve elmondhatjuk, hogy a deprivált népesség esetén az alacsony iskolázottság, a szakképesítés hiánya, a hosszú távú munkanélküliség növeli annak az esélyét, hogy valaki a szegények közé kerüljön. Főként az iskolai végzettség játszik nagy szerepet, a szegénység egyik fő oka ebben kereshető, hiszen az iskolázottság feltétele a formális munkaerőpiacon stabil állásban való elhelyezkedésnek. A nyugdíjas státus sem mentesítő a szegénység kockázata alól, hiszen ha nyugdíjuk szerint nem is sorolhatók a depriváltak csoportjába, fizikai és egészségi állapotuk romlása miatt gyógyszerek megvásárlására kényszerülnek, amelyek még ha részben ingyenesek is, megterheli költségvetési struktúrájukat. Tulajdonképpen ők is javarészt megélhetési gondokkal küzdenek.

Mint azt láthattuk az antropológiai módszerekkel tanulmányozott deprivált népesség belsőleg differenciált. A szegénység kultúrájának néhány jellegzetessége egy kis csoport esetén („egyik napról a másikra”) fellelhető, hiszen költségvetési struktúrájuk eltérő a többségtől, nem rendelkeznek megtakarításokkal sem tervekkel a jövőre nézve. Viszont az eltérések nem a deviáns beállítódások következményei, hanem egyéni kívüli okok, mint a nagyarányú munkanélküliség, alacsony iskolázottság, szakképesítés hiánya. Soraikban megtalálhatók a rendszerváltás „vesztesei”, akiket a társadalmi rendszer nem tudott visszaintegrálni és fokozatosan kiestek a formális munkaerőpiac mezejéről. A rendszerben beállt változások megjelennek az életvilág szintjén is, így a pénzzel szembeni viszonyulás többségtől eltérő jellege nem a deprivált népesség deviáns értékeiben, normáiban, attitűdjeiben keresendő, hanem a gazdasági-társadalmi (strukturális) változások mindennapi élet szintjén való megnyilvánulásaiban. Tágabb értelemben a pénzzel szembeni attitűdök, mint a szegénység indikátora, magyarázatul szolgálnak arra vonatkozóan, hogy a személyek, háztartások hogyan alkalmazkodnak jövedelmük csökkenéséhez ezáltal a szegénységhez, a gazdasági változásokhoz, nehézségekhez, valamint képet alkothatunk a jellemző életszínvonalról is.

Felhasznált irodalomjegyzék

- Allegretto Sylvia** (2001): *Basic Family Budgets- Working families' income often fail to meet living expenses around the U.S.*, Washington, D.C.:Economic Policy Institute
- Andorka Rudolf** (1997): *Bevezetés a szociológiába*, Budapest, Osiris kiadó, p:121-124, 140-143
- Coward, Barbara–Feagin, Joe–Williams, Allen** (1974): „The Culture of Poverty Debate: Some Adittional Data. In: *Social Problems*. Vol. 21, No. 5. (Jun.), p: 621-634
- Dan, Ioana** (2005): „Transition and Poverty in Post-Socialist Romania”. Universitatea Babeş-Bolyai 25 Aprilie 2005. <http://www.polito.ubbcluj.ro>
- Domanski, Henrik** (2001): „A szegénység társadalmi meghatározói a posztkommunista társadalomban”. In: *Szociológia Szemle* 2001/4 p: 40-65.
- Éltető, Ödön, Havasi Éva** (2004): „Income or expenditure? Their competing role to characterize the living conditions of households”. In: *Hungarian Statistical Review*, Special number 9, 2004
- Fábián Zoltán, Kolosi Tamás, Róbert Péter** (2000): „Fogyasztási csoportok”. In: *TÁRKI Társadalompolitikai Tanulmányok* 20, Bp. 2000
- Geambaşu Réka** (2003): „Szociálpolitika Romániában a szocializmusban és a piacgazdaságra való átmenet időszakában”. In: *WEB*, 2003/11, p: 35-39
- Johnson, David, Rogers, John, Tan, Lucilla** (2001): „A century of family budgets in the United States”. In: *Monthly Labor Review*, May 2001, p: 28-45
- Hannertz, Ulf** (1969): *Soulside inquires into Ghetto Culture and Community*. New York, Columbia University Press.
- Letenyey László** (2004): *Telepéskutatás*. L'Harmattan Kiadó, Budapest.
- Lewis, Oscar** (1968): *Sanchez gyermekei*, Budapest: Európa Könyvkiadó
- Medgyesi Márton–Szívós Péter** (1999): „Fogyasztás”. *TÁRKI*, Budapest
- Nagy Ildikó** (2000): „Attitűdök, társadalmi kapcsolatok”. In: *TÁRKI Háztartás Monitor* 2000
- Nagy Ildikó** (1998): „Pénzkezelési szokások”. In: Szívós Péter–Tóth István Gy. (szerk.): *Társadalmi tény-kép, 1998. TARKI Monitor jelentések*. 1998. december.

- Pahl, J.** (1983): „The allocation of money and the structuring of inequality within marriage”. In: *Sociological Review*, 1983, 31/2
- Pásztor Gyöngyi** (2003): „Slumosodási és elszegényedési folyamatok Kolozsváron”. In: *Erdélyi Társadalom*, 2003/1, p: 51-66
- Pásztor Gyöngyi** (2003): „A névtelen hely: Slumosodás Kolozsvár egyik átmeneti övezetében”. In: *WEB*, 2003/2, p: 15-20
- Péter László** (2003): „Új szegények túlélési stratégiái”. In: *Erdélyi Társadalom*, 2003/1, p: 25-50
- Péter László** (2006) *Vázlatok a szegénység Szociológiájához*. Kolozsvári Egyetemi Kiadó, Kolozsvár
- Ruszuly Emese** (2004): „Lakótelepi munkáséletmód Kolozsváron”. In: *WEB*, 2004/13, p: 25-38
- Spéder Zsolt** (2002): *A szegénység változó arcai. Tények és értelmezések*. Andorka Rudolf Társadalomtudományi Társaság, Századvég Kiadó, Budapest.
- Stănculescu, Manuela, Sofia** (coord.) (2004): „Sărăcia urbană și sărăcia rurală.” *Institutul de Cercetare a Calității Vieții*. (Noiembrie).
- Stănculescu, Manuela Sofia–Berevoescu, Ionica** (2004): *Sărac lipit, caut altă viață*, Ed. Nemira, București
- Szívós Péter–Tóth István György** (2004): „Bevezetés”. In: Stabilizálódó társadalm szerkezet. *TÁRKI Monitor Jelentések*, 2003. p: 5-10.
- Teșliuc, E. –L. Pop and F. Panduru** (2003): „Poverty in Romania: Profile and Trends during the 1995-2002”. In: *Romania: Poverty Assessment*. Report No. 26169-RO. September 2003. World Bank.
- Tóth István–Árvai Zsófia** (2001): „Likviditási korlát és fogyasztói türelmetlenség. A magyar háztartások fogyasztási és megtakarítási döntéseinek empirikus vizsgálata”. In: *MNB Füzetek*, 2001/2. Magyar Nemzeti Bank, Budapest
- White, Clyde** (1942): „Low-income Classes”. In: *The American Journal of Sociology*, Vol.47, No.6, p: 918-928.
- Zamfir, Cătălin** (2001): „Situația sărăciei în România” (A szegénység helyzete Romániában). *România Socială* 2001.2.

Zamfir, Cătălin–Vlăsceanu, Lazăr (1998): Dicționar de sociologie. (*Szociológia Szótár*) Ed. Babel, Bucuresti.

Zelizer, Viviana A (1989): „The Social Meaninig of Money: „Special Monies”. In: *The American Journal of Sociology*, Vol.95, No.2 (September), p: 342-377

Zimmerman, Carle (1928): „The Family Budget as a Tool for Sociological Analysis. In: *The American Journal of Sociology*, Vol.33, No.6, p: 901-911.

Melléklet

Interjúrészek

[‘89 előtt milyen volt a helyzete?] „Az igazság az, hogy Ceau bácsinak voltak nagy hibái is. Ezt lehet vitatni, egy nap nem egy délután nem egy délután egy egész nap de ugyanakkor az igazság az, hogy lakásviszonyban országos szinten annyit épített, hogy a fia azt mondta egy adott pillanatban Nicu, hogy amit az apám megcsináltatott az életébe annyi év alatt ti nem festitek ki dupla annyi év alatt, nem hogy építitek, csak festik ki és ez így is igaz. Nem kell messzire menni csak Kolozsvárra. Olyan építőtelepek voltak hogy Monostor, ahol a Monostor most létezik szántóföldek voltak Zorilor, Györgyfalvi negyed az volt az elsők között. Eltelt hány év nem építenek. Ott van az a diákszálló a Zorilorban, hogy milyen cirkusz volt nem tudom 2 év után nagy nehezen hogy befejezték. Akkor a munkahely munkahely volt, én vezető munkabeosztásban voltam, a párttól nem voltam párttag de ki volt adva, hogy a fizetés milyen kellett legyen egy hónapba papír volt ceruza volt és irtunk, de meg kellett legyen, nem lehetett fizetés nélkül haza menni. Mindenkinek a darab kenyere megvolt most már nehezebb a helyzet kitesznek van, nincs munkahelyed. Ebből adódik sajnos a legnagyobb probléma a családi viszonylatban is. Mondjuk, hogy a feleséget teszik ki vagy a férjet miből éljenek és nem kapsz munkahelyet nagyon nehéz dolog pláne még ha az ember öregszik akkor már vége”. (63 éves, magyar férfi)

[Akkor van valami amivel elégedett?] „Mikor olyan idősök voltunk mint maguk mindig jöttünk ki a cukrászdából mosolyogva, de most a 20 éven felüli nő vagy férfi, nem látnám hogy szórakozottak lennének. Nem látok senkit kacagni én ‘89 óta nem láttam családos 30 év körüli embert kacagni, csak bemegy a büfébe megveszi azt a 2, 3 deci pálinkáját. Jól teszi, nagyon jól teszi, ottan elgondolkodik megissza és haza megy. Nekem is, ha lenne pénzem én is bemennék és így innák egyszer legyenek berúgva hogy ne tudjak már magamról, amikor látom hogy valaki részeg én irigy vagyok rá, legalább egy napom lenne nyugodt na jól van kész boldog vagyok mert berúgtam”. (45 éves, román férfi)

[Kinek a hibája szerintetek hogy valaki szegény?] „Szerintem az államnak a hibája, mert kéne hogy segítsenek, azt mondják, hogy menjünk falura, de falun hiába méssz, ha nincsen traktor, nincs mivel megdolgozzad a földet. Nekem van keresztapám közel a határhoz, és ott vannak a házuk, ott a sok puszta földjeik de nincs ki dolgozzon, mert a falusi emberek a legtöbb fiatal bejött városra, s akinek volna lehetősége, hogy ottan dolgozzon nincsen mivel”. (49 éves, román férfi)

[Mi az a legfontosabb dolog, amit a jövedelemből mindenképp kell hogy jusson?] „Hát a közös taxák legyenek kifizetve s az élelem is, ha még lenne vennék egy ruhát is, csak oda már nem jut. Vennék én is egy kabátot magamnak, vennék egy nadrágot, vagy egy cipőt, de nem lehet. Nem jut arra, hogy tudjak venni magamnak, egy rendes ruhát, hogy nekem is legyen egy új ruhám”. (34 éves, román férfi)

[Mi a véleménye, hogy csak ha pénze van az embernek akkor lehet boldog?] „Az egész világ a pénzért harcol, és hogy becsapjon. Ez van. Nem tesz senki egy lépést sem pénz nélkül. Ha küldesz egy gyereket az üzletbe: „de mit adsz?”. Na, érthető? Azért mondom. Ha nincs pénzed, semmi vagy”. (67 éves, román nő)

[És hogy lehetne segíteni rajtuk?] „Az állam. Úgy ahogy Ceaușecu csinálta, hogy adott munkát nekik. Vannak akik dolgoznak s mégis szegények, azon csak a jó Isten segíthet. Hát olyan is sok van. Hát azokon is állam kéne segítsen, de inkább elvesz, mint hogy adjon. Az állam mind azt nézi, hogy minél többet vegyen el az emberektől. Az államra többet nem is bízhatunk, főleg ha jövőbe bemegey az Euroba. Nem ad még konpenszálást se, semmit se. Ha má most így állunk, hogy minden hónapban én ki kell menjek ide három órakor éjjel. Ide a sarokra a gyógyszerárba, hogy majd megfagytam ottan. Nekem ez hiányzik? Még pénzt is adsz érte s még állsz is ottan. Még Ceaușescu alatt állta így húsért éjjel. Na hát nem ugyanott vagyunk? Abban az időben tudod mikor volt jó? '73-'77-ig mikor már kezdődött aztán, hogy nem volt mit venni a boltban. Utána gata”. (67 éves, magyar férfi)

[Mit gondol miért vannak szegények?] „Mert nincs ahol dolgozzanak. Ha a vállalatok mind bezártak, gondolhatja. Hol dolgozzanak? Ha nincs fizetésük, hát nem szegények lesznek? A rendszer hibája. Ceaușescu idején, ha nem dolgoztál börtönbe zártak, megtanítottak dolgozni, s mikor kiengedtek, adtak munkahelyet. De most ki ad? A vállalatok mind bezártak, a fiatalság máshova megy dolgozni, más országba, mert nincs hova munkába menjenek”. (65 éves, magyar nő)

[És mire tetszik költeni?] „Én csak orvosságra Blokk-költségre és orvosságra és hogy egyek kétszer egy nap, másra, semmire se. A blokk-költség az télen elég sok. A bonok vagy, hogy is hívják azokat, azok mellett is 960.000-1.000.000 lej fizetem egy hónapban. Azon kívül amit odaadtam azt a papírt. Akkor marad az orvosságra, hiába konpenszálva, mert nem elég nekem az, amit adnak ők. 800.000 megy orvosságra. Hát beteg vagyok, sokféle betegségem van: Adison betegségem, ez a TBC volt. Abból s a lisztből kaptam ezt a betegségemet ami most van. A TBC-t kikezelték, nincs bajom azzal, baj van az asztmával, alig tudok szuszogni. Aztán maradt 200.000 egy hétre élelemre. De abból egész héten kell egyek. Az kevés 200.000 lej. Kenyérre és tejre. Hogy még vegyél magadnak enni valót, csak kevésre jut. Nagyon ritkán főzök is valamit”. (72 éve, magyar férfi)

[Megéri a mai világban spórolni?] „Hát hogyne érné meg, hát kéne. Mikor véletlenül nagyobb beteg leszek vagy valami. Hát arra kéne hogy tegyek félre, de hát miből? 480 ezer lej marad egyik nyugdíjból a másikba. Amiből én élek, hát abból mit lehet spórolni? Egy tésztát nem tudok megvenni, egy cukrot, vagy egy szukott nem veszek, mert ha azt megveszem, akkor nem tudok kenyeret venni, vagy nem tudok ételt venni”. (63 éves, magyar nő)